

اثر بخشی کار گروهی و الگوگیری صحیح بر تربیت دینی مبتنی بر روش‌های غیرمستقیم در دانش

آموزان پایه هشتم

زینب رهرو^۱، جواد عابدی^۲، علی صادقی^۳

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد علوم قرآنی، دانشگاه علوم و معارف قرآن، واحد بجنورد، خراسان، ایران (نویسنده مسئول).

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد علوم قرآنی، دانشگاه علوم و معارف قرآن، واحد بجنورد، خراسان، ایران.

۳. دانشجوی دکتری برنامه‌ریزی درسی، دانشگاه آزاد واحد ساری، مازندران، ایران.

فصلنامه ایده‌های نو در تعلیم و تربیت، دوره پنجم، شماره پانزدهم، تابستان ۱۴۰۴، صفحات ۱۶-۶

چکیده

هدف از انجام این پژوهش اثربخشی کار گروهی و الگوگیری صحیح بر تربیت دینی دانش آموزان پایه هشتم، مبتنی بر روش‌های غیرمستقیم می‌باشد. پژوهش از حیث هدف تحقیق، کاربردی می‌باشد. به لحاظ گردآوری داده‌ها، پژوهش حاضر در دسته مطالعات شبه آزمایشی قرار می‌گیرد. جامعه آماری عبارت بود از کلیه دانش آموزان پسر پایه هشتم شهر اسفراین؛ که نمونه‌ای با حجم ۳۰ نفر (۱۵ نفر گروه آزمایش و ۱۵ نفر گروه کنترل) به روش نمونه‌گیری تصادفی در دسترس انتخاب شدند. ابزار پژوهش دو پرسشنامه ارزش کار گروهی و پرسشنامه ترجیح کار گروهی است. به منظور تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش، از شاخص‌های آمار توصیفی و آزمون‌های آمار استنباطی جهت بررسی و آزمون فرضیه‌ها استفاده شده است. متغیرهای پژوهش دارای زیر مؤلفه‌هایی بودند و با گروه کنترل مقایسه شدند، به منظور تحلیل داده‌ها و آزمون فرضیات از روش تحلیل کوواریانس چند متغیری استفاده شد. سپس در صورت معناداری نتیجه آزمون مانکوا، از آزمون تحلیل واریانس تک متغیری به منظور نشان دادن این که معناداری بیشتر در کدام یک از متغیرهای وابسته است، استفاده شد. برای تحلیل کلیه داده از نرم‌افزار SPSS نسخه ۲۴ استفاده گردید. دانش آموزان گروه آزمایش به‌طور معنی‌داری نسبت به گروه گواه در ترجیح کار گروهی پس از ارائه مداخله آموزش باعث افزایش ۰/۸۹ ترجیح کار گروهی آزمودنی‌ها در مرحله پس‌آزمون شده است و همچنین پس از اجرای آموزش الگوگیری صحیح به گروه آزمودنی، نتایج گروه آزمایش بر گروه کنترل برتری داشت.

واژه‌های کلیدی: تربیت دینی، کار گروهی، الگوگیری صحیح، آموزش غیررسمی.

مقدمه

بنا به اهمیتی که موضوع تربیت دینی در جامعه امروزی دارد، علاوه بر نقش مهمی که خانواده‌ها در تربیت دینی فرزندان خود بر عهده‌دارند، نظام تربیت رسمی و غیررسمی به پرورش دینی دانش‌آموزان توجه کرده است؛ به‌عبارت‌دیگر دو نهاد مهم که نقش اساسی در پرورش دینی فرزندان بر عهده‌دارند؛ خانواده و مدرسه هستند (نیرومند و همکاران، ۱۴۰۱). مهم‌ترین کارکردها و مسئولیت‌های نظام آموزشی کشور ایران تلاش در مسیر تربیت دینی شایسته و مناسب دانش‌آموزان پایه‌ها و مقاطع تحصیلی گوناگون است تا از این طریق آن‌ها از شناخت‌ها، نگرش‌ها و سجایای رفتاری و اخلاقی لازم برخوردار شده و بتوانند در آینده‌ای نزدیک به‌عنوان یک بزرگسال معتقد و متعهد به وظایف و مسئولیت‌های خطیر خود عمل کنند. تربیت دینی به‌عنوان یک قلمرو ارزشی مهم و متأثر از فرهنگ و هنجارهای هر جامعه موردتوجه جدی قرار می‌گیرد (امینی، ۱۴۰۰)؛ به‌عبارت‌دیگر، دین پدیده‌ای تأثیرگذار بر زندگی انسان در همه جوامع و در همه زمان‌های زندگی بشر بوده و هیچ جامعه‌ای نیست که صورتی از دین‌ورزی در آن وجود نداشته باشد. از این‌رو تلاش در جهت رشد و پرورش مذهبی دانش‌آموزان و یا تربیت دینی آنان از اهمیت زیادی برخوردار بوده و به‌عنوان یک رسالت مهم اهمیت و ضرورت دارد. در سند مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۰) این چنین آمده است: مجموعه تدابیر و فعالیت‌های طراحی‌شده‌ی انجام‌گرفته رسمی برای تربیت دینی نسل جوان، باوجود زمینه دینی، فرهنگی مساعد و سرمایه‌گذاری نسبتاً قابل‌توجه در این زمینه، در بسیاری از موارد همراه با ناسازگاری در این زمینه بوده و نباید توقع داشت با تدابیری نظیر صدور دستورالعمل و ابلاغ بخشنامه و یا با تشکیل شورای هماهنگی نهادهای تربیتی بتوان با این‌گونه ناسازگاری‌ها و ناهماهنگی‌های آشکار مقابله کرد». از یک‌سو ادعان به این امر که نهادهای رسمی در خصوص تربیت دینی همواره با چالش‌ها و مشکلاتی روبرو بوده‌اند و از سوی دیگر تمایل به‌نظام غیررسمی در تربیت دینی، ضرورت پرداختن به مطالعه حاضر را دوچندان می‌کند.

گروه‌های دوستی و الگوپردازی در هر جامعه‌ای به‌عنوان یک فرآیند مهم در جامعه‌پذیری مطرح است. از طریق این فرآیند، شخص در طول حیات خویش تمام یا قسمتی از عناصر اجتماعی- فرهنگی محیط خود را می‌گیرد، درونی می‌سازد و ساخت شخصیت خود را تحت تأثیر تجارب و عوامل اجتماعی معنی‌دار یگانه می‌سازد تا خود را با محیط تطبیق دهد (عرب مقدم، گرگی، جمشیدی و شیخ الاسلامی، ۱۳۹۴). یکی از نیازهای درونی و فطری انسان در دوره نوجوانی الگو جویی است. در این دوره، تغییرات عمده‌ای در رشد اجتماعی (هویت یابی) صورت می‌گیرد. درواقع نوجوان به دنبال پاسخ گفتن به پرسش‌های «من کیستم؟»، «به کجا می‌روم؟» است (واحدی و محمدی آریا، ۱۳۹۱).

با توجه به این رویکرد که ارائه آموزش‌های دینی کاملاً غیرمستقیم و نامحسوس می‌باشد، بنابراین هدف ربنایی طرح افزایش مهارت‌های تحصیلی و زندگی دانش‌آموزان مطرح می‌شود و هدف غیرمستقیم نیز تلاش برای ایجاد ارتباط دوستانه و صمیمی سالم بین اعضای گروه‌های دوستی و الگوگیری صحیح در جامعه در دستور کار است و از ارائه آموزش‌های دینی مستقیم خودداری می‌شود. انتظار می‌رود گروه‌های تشکیل‌شده علاوه بر محتوا، از نظر فضا و فعالیت‌ها نیز اثرات هیجانی و عاطفی سازنده‌ای داشته باشد؛ بنابراین فضا و نحوه اداره گروه و فعالیت آن می‌بایست به شیوه‌ای باشد که ضمن پذیرش احترام‌آمیز و کریمانه نوجوانان و با ایجاد تشخص و اعتمادبه‌نفس در آن‌ها، فرصت بروز آزاد و خلاقانه ایده‌ها را فراهم آورد و ظرفیت‌ها و مهارت‌های ارتباطی، مدیریتی آن‌ها را نیز به چالش کشیده و در حین فعالیت‌های گروه پرورش دهد. به عبارتی گروه می‌بایست یک سلول اجتماعی آرمانی و پویا باشد (سعیدی رضوانی و باغلی، ۱۳۹۱).

کمترب جامعه‌ای را می‌توان یافت که با تربیت و تربیت دینی سروکاری نداشته باشند، جوامع بشری نه تنها دین‌دار بوده‌اند، بلکه دین را امری ضروری می‌دانستند؛ چراکه انسان بدون پایبندی به دین نمی‌تواند به هدف نهایی حیات خود دست یابد (کشاورز، ۱۳۸۷). هدف نهایی تربیت دینی ایجاد تغییر و تحول در بینش‌ها و نگرش‌های دینی دانش‌آموزان است که با پیدایش میل و کشش در قلب دانش‌آموز آغاز می‌شود. این میل و کشش نیز آنگاه پدید خواهد آمد که مخاطب فرصت‌هایی برای تأمل و اندیشه بیابد و درباره زیبایی‌های دین بیندیشد. در این تأملات است که گرایش‌های فطری دانش‌آموز با زیبای دین همراهی می‌کند و از درون وی انگیزه رفتن به سوی معارف دینی شکل می‌گیرد (اعتصامی، ۱۳۸۶). «تربیت دینی» از تربیت اسلامی عام‌تر است. هر تربیتی ممکن است دینی باشد، ولی اسلامی نباشد. هر تربیتی که جنبه دینی ندارد، ناقص، ظاهری و بی‌دوام است (نیرومند و همکاران به نقل از مظلومی، ۱۳۸۶). با توجه به اهداف نظام تربیتی اسلام، تربیت از دیدگاه اسلام یا تربیت اسلامی عبارت است از به فعلیت رساندن قوا و استعداد‌های انسان و ایجاد تعادل و هماهنگی در آن‌ها در جهت رسیدن به کمال مطلوب یعنی شناخت «رب» به‌عنوان مدیر جهان و انسان و تن دادن به ربوبیت انحصاری خداوند با عمل نمودن به تعالیم پیامبر اسلام و اهل‌بیت به‌منظور

وصول به مقام عبودیت و قرب الهی. در مجموع، با توجه به ماهیت انسان از دیدگاه اسلام تربیت عبارت است از فراهم کردن زمینه برای شکوفایی استعدادهای بالقوه مرتبی و هدایت آن‌ها به سوی اهداف موردنظر (ملکی، ۱۳۸۹).

راهنمای برنامه درسی تعلیم و تربیت دینی، مهم‌ترین رسالت نظام اسلامی را برنامه‌ریزی برای پرورش و رشد انسان‌هایی مؤمن و عامل به تعلیم اسلامی می‌داند. با این چشم‌انداز، گروه درسی تعلیم و تربیت دینی در دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی، طبق بررسی‌های کارشناسی و نشست‌های علمی - تخصصی، برنامه درسی پیرامون تربیت دینی را در دوره‌های مختلف سنی طراحی کرده است (میرعارفیان، ۱۳۸۶). یکی از این دوره‌ها دوره نوجوانی و بلوغ بوده که از دوره‌های مهم، حساس و مؤثر در زندگی فردی و اجتماعی دانش‌آموزان به شمار آمده و علاوه بر مشترکات و ممیزات با دوره‌های قبلی، طیف وسیعی از دوران نوجوانی را در برمی‌گیرد و انتهای طیف به دنیای جوانی می‌رسد (سبحانی نیا، ۱۳۸۶).

با گذشت بیش از چهل‌وهفت سال از پیروزی انقلاب اسلامی، این سؤال اساسی مطرح می‌شود که با توجه به افزایش ساعات تدریس دینی، قرآنی و فعالیت‌های پرورشی، چرا نظام آموزشی فعلی در تربیت دینی چندان موفق عمل نکرده است؟ جهت بررسی مستدل موضوع و در پاسخ به سؤالات مطرح‌شده، به نظر می‌رسد یکی از عوامل عدم موفقیت آموزش و پرورش در تربیت دینی نوجوانان، توجه بیشتر به تربیت رسمی و آموزش‌های مستقیم و کم‌توجهی و حتی عدم توجه به رویکرد غیررسمی و آموزش‌های غیرمستقیم است که می‌توان آن را در ساختار نظام آموزشی جست‌وجو نمود. امروزه مشاهده می‌شود که «کارهای بزرگ، الزاماً اثرات بزرگی به دنبال ندارند»، از طرف دیگر مشاهده می‌شود که بسیاری از آسیب‌های تربیتی - اجتماعی موجود در قالب گروه‌های کوچک شکل گرفته‌اند. با این توضیحات به نظر می‌رسد که بازگشت به الگوهای صحیح و گروه‌های دوستی بتواند یکی از راه‌حل‌های ممکن برای برون‌رفت از نابسامانی موجود در حوزه تربیت دینی باشد. مدل گروه‌های دوستی و الگوگیری صحیح برای گروه سنی نوجوانان به دنبال ارائه الگویی است که در آن گروه‌های کوچک تربیتی (ترکیبی از پانزده مرتبی نوجوان و یک مرتبی تربیتی آموزش‌دیده) بر اساس یک برنامه تربیتی مشخص، یک سیر تربیتی چندساله را طی خواهند نمود (رسولی، صادقی، ۱۴۰۳).

در پژوهشی با عنوان "کارکردهای فعلی آموزش و پرورش کشورمان در تربیت دینی" به این نتیجه رسیده است که در مقطع ابتدایی، درس دینی کم‌ترین میزان علاقه‌مندی را به خود اختصاص داده است و در مقطع راهنمایی، هر دو درس دینی و قرآن، در پایین‌ترین سطح تمایل عاطفی دانش‌آموزان، قرار دارند. سعیدی رضوانی (۱۳۹۰) با بیان اینکه یکی از عمده‌ترین بارهای ارزشی ناخواسته و نامطلوب بودن برنامه‌های درسی پنهان کشف‌شده عبارت است از ایجاد تلقی "رسمی بودن" از درس بینش اسلامی؛ مطالعه‌ای با عنوان "تبیین چالش‌های برنامه درسی پنهان دینی دبیرستان و تعمیق تربیت دینی" انجام داد. وی به این نتیجه رسید که یقیناً عوامل متعددی مانند جو عمومی خانواده، رسانه‌ها و نظایر آن در پیدا شدن این باورهای ارزشی نامطلوب دخالت داشته‌اند. در طرحی دیگر (حسینی سنگانی، ۱۳۹۱) با عنوان "مشارکت اولیا در تقویت فرهنگ نماز و فرائض دینی" با هدف بررسی تأثیر شیوه‌های عملی موفق و کارآمد تربیتی بر تقویت فرهنگ نماز و فرائض دینی دانش‌آموزان در شهر سنگان اجرا شد که یافته‌ها و نتایج حاصل از اجرای شیوه‌های عملی تقویت تربیت دینی و اخلاقی در دانش‌آموزان مقطع ابتدایی نشان می‌دهد که روش‌های غیرمستقیم از جمله روش الگویی و روش استفاده از مثال و قصه‌گویی و نمایش و یادگیری نعمت‌های الهی می‌توانند در رشد تربیت دینی و اخلاقی و تربیت فرهنگ نماز و فرائض دینی دانش‌آموزان دارد.

پژوهش دیگری با عنوان «تأثیر آموزش درس دینی بر باورهای دینی دانش‌آموزان» در سال چهارم متوسطه به وسیله یادگاری و بهروزی (۱۳۹۰) با تأکید بر اهمیت و جایگاه دین و باورهای دینی دانش‌آموزان در نظام تعلیم و تربیت حاضر انجام گرفت. مشخص گردید که آموزش درس دینی بر ایجاد و تقویت باورهای دینی دانش‌آموزان تأثیرمی‌گذارد و هر قدر با دقت بیشتری به آموزش در دینی در مدارس پرداخته شود، تأثیر مطلوب آن بر رفتارهای دینی دانش‌آموزان مؤثر است. رضایپور (۱۳۸۱) در مطالعه‌ای تحت عنوان "بررسی نگرش دانش‌آموزان دوره ابتدایی به دروس دینی و قرآن" به این نتیجه دست‌یافت که دانش‌آموزان، درس دینی را خسته‌کننده‌ترین درس می‌دانستند. در مطالعه‌ای دیگر با عنوان «مقایسه عمل به باورهای دینی و راهبردهای کنار آمدن با مشکل در دانش‌آموزان مدارس غیرانتفاعی مذهبی و معمولی دخترانه شهر تهران» به وسیله عزیزی و همکاران (۱۳۹۱) انجام گرفت و یافته‌های پژوهشی حاکی از آن بود که بین میزان استفاده از سبک‌های کنار آمدن با مشکل (سبک بارور، نابارور و مراجعه به دیگران) در دانش‌آموزان مدارس با رویکردهای متفاوت به تربیت دینی تفاوت معناداری وجود ندارد؛ اما دانش‌آموزان مدارس معمولی تفاوت معناداری دارند؛ به‌گونه‌ای که میزان عمل به باورهای دینی در دانش‌آموزان مدارس مذهبی بیشتر از دانش‌آموزان مدارس معمولی می‌باشد. مرور پژوهش‌ها (سعیدی رضوانی، ۱۳۹۰؛ حسینی سنگانی، ۱۳۹۱؛ یادگاری و بهروزی، ۱۳۹۰؛ رضایپور، ۱۳۸۱؛

عزیزی و همکاران (۱۳۹۱) نشان می‌دهد که تحقیقات در زمینه تربیت دینی، بیشتر معطوف به تربیت رسمی و پژوهش‌های در زمینه تربیت دینی غیررسمی نیز، آزمایشی نبوده و به راهبردهای موفق و ناموفق نیز کمتر اشاره شده است. علیرغم تلاش‌های انجام گرفته در تربیت رسمی، شاهد نتایج غیر مورد انتظار در زمینه تربیت دینی رسمی هستیم؛ همان‌گونه که در اسناد بالادستی نیز به این امر اشاره شده است. به عبارتی دیگر باید گفت که بررسی تحقیقات انجام شده در زمینه دین‌داری حاکی از ضعف موجود برون داده‌است. به رغم گام‌های بلندی که در دهه های گذشته برای بازسازی نظام تعلیم و تربیت دینی کشور و استوار سازی آن بر پایه‌ی اندیشه‌های ناب اسلامی برداشته شده است همچنان تربیت دینی کشور ما در جهت پاسخگویی به نیازهای اساسی و گره‌گشایی مشکلات دینی با آسیب‌ها و چالش‌های جدی مواجه بوده و می‌باشد (مبانی نظری سند تحول، ۱۳۹۰).

با گذشت بیش از چهار دهه از پیروزی انقلاب اسلامی، این سؤال اساسی مطرح می‌شود که با توجه به افزایش ساعات تدریس دینی، قرآنی و فعالیت‌های پرورشی، چرا نظام آموزشی فعلی در تربیت دینی چندان موفق عمل نکرده است و در این راستا چه رفع اختلال‌ها، تلاش‌ها و اقداماتی باید صورت پذیرد؟ گروه‌های دوستی و الگوگیری‌های صحیح در تربیت دینی نوجوانان تأثیر دارد یا خیر؟ لذا پژوهش حاضر با هدف بررسی کارگروهی و الگوگیری صحیح بر تربیت دینی دانش آموزان پایه هفتم مبتنی بر روش‌های غیرمستقیم (رویکردهای آموزش‌های غیررسمی خارج از برنامه هفتگی مدارس) به جهت تقویت تربیت دینی نوجوانان صورت پذیرفت. از یک سو اذعان به این امر که نهادهای رسمی در خصوص تربیت دینی همواره با چالش‌ها و مشکلاتی روبرو بوده‌اند و از سوی دیگر تمایل به نظام غیررسمی توجه به کارگروهی و الگوگیری صحیح در تربیت دینی، ضرورت پرداختن به مطالعه حاضر را دوچندان می‌کند.

روش پژوهش

پژوهش حاضر از حیث هدف تحقیق، کاربردی می‌باشد. همچنین از آنجایی که قصد بر آن است تا با اجرای طرح کارگروهی و الگوگیری در گروه‌های دوستی (متغیر مستقل) میزان تغییرات در تربیت دینی دانش آموزان (متغیر وابسته) را مشاهده کنیم، لذا به لحاظ گردآوری داده‌ها، پژوهش حاضر در دسته مطالعات شبه آزمایشی قرار می‌گیرد. بدین منظور از طرح پیش‌آزمون - پس‌آزمون با دو گروه (آزمایش و کنترل) با جایگزینی تصادفی استفاده شد. لذا این پژوهش دارای یک گروه آزمایش و یک گروه کنترل است. با این طرح، پس از انتخاب و جایگزینی آزمودنی‌های گروه آزمایش و کنترل، از هر دو گروه پیش‌آزمون به عمل می‌آید و بعد از اجرای پیش‌آزمون، آزمودنی‌های گروه‌های آزمایش در معرض متغیر مستقل قرار داده می‌شوند؛ اما روی گروه کنترل مداخله‌ای انجام نمی‌گیرد. در پایان اجرای طرح، مجدداً از آزمودنی‌های هر دو گروه (کنترل و آزمایش) پس‌آزمون به عمل می‌آید. جامعه آماری عبارت بود از کلیه دانش آموزان پسر پایه هشتم شهر اسفراین؛ که نمونه‌ای با حجم ۳۰ نفر (۱۵ نفر گروه آزمایش و ۱۵ نفر گروه کنترل) به روش نمونه‌گیری تصادفی در دسترس انتخاب شدند. ابزار پژوهش دو پرسشنامه ارزش کار گروهی: این پرسشنامه با اقتباس از ابزار کار گروهی در پژوهش سیلانه (۱۳۹۲) طراحی شده است. ابزار فوق، دارای ۳۰ گویه و در طیف ۵ درجه‌ای لیکرت (کاملاً موافق، موافق، بی‌نظر، مخالف و کاملاً مخالف) بوده و میزان ترجیح کار گروهی را در دانش آموزان موردسنجش قرار می‌دهد. برای تأیید روایی علاوه بر داوری صورت گرفته در مطالعه سیلانه (۱۳۹۲) از داوری ۴ نفر از صاحب‌نظران دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه فردوسی مشهد نیز استفاده شده است. برای تأیید پایایی نیز، ضریب آلفای کرونباخ در مطالعه سیلانه (۱۳۹۲)، ۰/۹۳ محاسبه گردید. همچنین پایایی در هر یک از متغیرها به‌طور جداگانه آلفای کرونباخ ارزش کار (۰/۶۵)، ارزش کاریدی (۰/۳۵)، اهمیت کارگروهی (۰/۸۱) به دست آمد؛ و همچنین پرسشنامه الگوگیری صحیح: این پرسشنامه نیز با اقتباس به پژوهش صادقی (۱۳۹۴) طراحی شده است؛ و دارای ۶ گویه می‌باشد که چگونگی الگوگیری دانش آموزان را می‌سنجد. برای تأیید روایی از داوری ۴ نفر از صاحب‌نظران دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه فردوسی مشهد استفاده شده است. به‌منظور تحلیل داده‌ها و آزمون فرضیات از روش تحلیل کوواریانس چند متغیری استفاده شد. برای تحلیل کلیه داده از نرم‌افزار SPSS نسخه ۲۴ استفاده گردید.

یافته‌ها

یافته‌های پژوهش در دو قسمت یافته‌های توصیفی متغیرهای وابسته پژوهش نظیر (فراوانی، میانگین، انحراف استاندارد) و یافته‌های استنباطی فرضیه‌های پژوهش آورده شده است.

جدول شماره ۱ شاخص‌های توصیفی متغیرهای پژوهش بر حسب مرحله و عضویت گروهی را نشان می‌دهد.

جدول ۱. شاخص‌های توصیفی متغیرهای پژوهش بر حسب مرحله و عضویت گروهی

پس‌آزمون		پیش‌آزمون		مرحله	
انحراف استاندارد	میانگین	انحراف استاندارد	میانگین	گروه آزمایش	گروه کنترل
۶/۳۴	۱۲۸/۶۰	۸/۲۷	۹۹	ترجیح کارگروهی	
۴/۴۱	۷۶/۸۰	۸/۱۵	۸۶	الگوگیری صحیح	
۴/۲۲	۱۰۰/۱۳	۲/۹۹	۹۲/۶۰	ترجیح کارگروهی	
۵/۹۹	۸۷/۲۶	۵/۲۸	۸۸/۲۳	الگوگیری صحیح	

همان‌طور که در جدول شماره ۱ مشاهده می‌شود میانگین نمره کارگروهی و الگوگیری صحیح برای گروه آزمایش در مرحله پیش‌آزمون به ترتیب برابر ۹۹ و ۸۶ بود. همچنین، این میانگین‌ها برای گروه کنترل در پیش‌آزمون ۹۲/۶۰ و ۸۸/۲۳ و برای پس‌آزمون به ترتیب ۱۰۰/۱۳ و ۸۷/۲۶ بود.

جدول شماره ۲ نتایج آزمون کولموگروف اسمیرنوف برای فرض نرمال بودن داده‌ها در مرحله پیش‌آزمون و پس‌آزمون می‌باشد.

جدول ۲. نتایج آزمون کولموگروف اسمیرنوف

پس‌آزمون			پیش‌آزمون			متغیرها	گروه‌ها
معناداری	درجه آزادی	آماره	معناداری	درجه آزادی	آماره		
۰/۷۱	۱۵	۰/۷۰	۰/۸۲	۱۵	۰/۶۳	آزمایش	خلاقیات
۰/۸۶	۱۵	۰/۵۹	۰/۹۳	۱۵	۰/۵۳	گواه	
۰/۳۶	۱۵	۱	۰/۸۵	۱۵	۰/۶۰	آزمایش	روشنمندی
۰/۸۶	۱۵	۰/۵۹	۰/۹۹	۱۵	۱/۰۸	گواه	

نتایج آزمون کولموگروف- اسمیرنوف در مورد پیش‌فرض نرمال بودن نمرات متغیرهای پژوهش در جدول شماره ۲ ارائه شده است. چنانچه مشاهده می‌شود پیش‌فرض نرمال بودن برای متغیرهای پژوهش در پیش‌آزمون و پس‌آزمون برای کلیه متغیرها در عضویت گروهی تأیید می‌شود و توزیع آنان نرمال است. جهت سنجش فرض تساوی واریانس‌های نمرات متغیرهای وابسته از آزمون لوین استفاده شده است که نتایج این آزمون در جدول شماره ۳ ارائه شده است.

جدول ۳. آزمون لوین جهت بررسی پیش‌فرض برابری واریانس‌ها برای متغیرها وابسته

پس‌آزمون				متغیرها	
معناداری	درجه آزادی ۲	درجه آزادی ۱	آماره	ترجیح کارگروهی	روشنمندی
۰/۷	۲۸	۱	۳/۸۰		
۰/۱۳	۲۸	۱	۲/۱۳		

همان‌طور که در جدول بالا مشاهده می‌شود بین واریانس گروه‌ها از لحاظ تمام متغیرهای وابسته پژوهش در مرحله پس‌آزمون تفاوت معناداری وجود ندارد، لذا فرض تساوی واریانس‌ها تأیید می‌شود و می‌توان از آزمون پارامتریک استفاده کرد.

جدول شماره ۴ تحلیل کوواریانس مقایسه ترجیح کارگروهی آزمودنی‌ها بر حسب عضویت گروهی را نشان می‌دهد.

جدول ۴. تحلیل کوواریانس تأثیر عضویت گروهی بر ترجیح کارگروهی آزمودنی‌ها بر حسب عضویت گروهی

منبع تغییرات	مجموع مجزورات	درجه آزادی	میانگین مجزورات	F	معنی‌داری	اندازه اثر (%)	توان آماری (%)
پیش‌آزمون ترجیح کار گروهی	۳۷۱/۸۹	۱	۳۷۱/۸۹	۲۲/۱۴	۰/۰۰۱	۰/۴۵	۰/۹۹
عضویت گروهی	۳۵۹/۰۴	۱	۳۵۹/۰۴	۲۱۴/۳۰	۰/۰۰۲	۰/۸۹	۱

نتایج تحلیل کوواریانس یک متغیره (مندرج در جدول شماره ۴) نشان داد با کنترل رابطه‌های معنادار ۰/۴۵ نمرات پیش‌آزمون با نمرات پس‌آزمون ($p < ۰/۰۱$)، تفاوت میانگین‌های تعدیل‌شده ترجیح کار گروهی که این میانگین‌های تعدیل‌شده از کسر اثر نمرات متغیرهای کنترل‌شده از روی نمرات متغیر وابسته به دست می‌آید- دو گروه آزمایش و کنترل در مراحل پس‌آزمون معنادار است ($p < ۰/۰۱$). لذا فرضیه تحقیق هم تائید می‌شود و با توجه به میانگین‌های تعدیل‌شده دو گروه و همچنین اندازه اثر مشاهده‌شده، می‌توان نتیجه گرفت که ارائه مداخله آموزش طرح گروه‌های دوستی باعث افزایش ۰/۸۹ ترجیح کار گروهی آزمودنی‌ها در مرحله پس‌آزمون شده است. توان آماری ۱۰۰٪ هم حاکی از دقت آماری بسیار بالا و کفایت حجم نمونه می‌باشد.

جدول شماره ۵ میانگین‌های تعدیل‌شده ترجیح کار گروهی آزمودنی‌ها بر حسب عضویت گروهی را نشان می‌دهد.

جدول ۵. میانگین‌های تعدیل‌شده ترجیح کار گروهی آزمودنی‌ها بر حسب عضویت گروه

عضویت گروهی	پس‌آزمون	
	میانگین	خطای استاندارد
گروه آزمایش	۱۲۶/۷۵	۱/۱۳
گروه کنترل	۱۰۱/۹۹	۱/۱۳

همان‌طور که در جدول شماره ۵ مشاهده می‌شود با حذف اثر متغیرهای کنترل، میانگین تعدیل‌شده نمرات ترجیح کارگروهی آزمودنی‌های گروه آزمایش در مرحله پس‌آزمون نسبت به گروه کنترل بیشتر می‌باشد.

جدول ۶. اولویت‌بندی صفات یا خصوصیات فردی برای گروه آزمایش و گروه گواه

عضویت گروهی	پیش‌آزمون		پس‌آزمون	
	هدف	تعداد افراد	هدف	تعداد افراد
گروه آزمایش	بدن‌ساز	۹	رضایت الهی	۱۱
	خوش‌اخلاق	۶	خوش‌اخلاق	۱۰
	خواننده	۵	باسواد	۸
گروه کنترل	فوتبالیست	۱۰	خوش‌تیپ	۹
	خوش‌اخلاق	۷	فوتبالیست	۸
	شجاع و نترس	۴	خواننده	۶

همان‌طور که در جدول شماره ۶ مشاهده می‌شود نتایج اولویت‌بندی صفات یا خصوصیات فردی برای گروه آزمایش در پیش‌آزمون به ترتیب بدن‌ساز، خوش‌اخلاق و خواننده نشان داده می‌شود و برای گروه گواه به ترتیب فوتبالیست، خوش‌اخلاق و شجاع از مهم‌ترین خصوصیات فردی می‌باشد. با توجه به مطالبی که در کلاس درس عملی درباره صفات و خصوصیات فردی و مباحثی که بین مربی و دانش‌آموزان گروه آزمایش در این‌باره شد، نتایج اولویت‌بندی اهداف دوره برای گروه آزمایش در پس‌آزمون به ترتیب رضایت الهی، خوش‌اخلاق و باسواد از مهم‌ترین خصوصیات فردی این گروه مشاهده شد و برای گروه گواه خوش‌تیپ، فوتبالیست و خواننده مهم‌ترین صفات فردی محسوب می‌شوند.

جدول ۷. اولویت‌بندی مطالعه زندگی شخصیت‌های دوست‌داشتنی برای گروه آزمایش و گروه گواه

عضویت گروهی	پیش‌آزمون		پس‌آزمون	
	هدف	تعداد افراد	هدف	تعداد افراد
گروه آزمایش	داستانی	۵	پیامبران و امامان، یوسف پیامبر	۹
	فضا	۵	مختارنامه	۸
	پیامبران	۳	انقلابی	۲
گروه کنترل	بازی	۴	هیجانی و تاریخی	۳
	داستانی	۴	زندگی امامان	۳
	شاعران	۲	شاعران	۲

همان‌طور که در جدول شماره ۷ مشاهده می‌شود نتایج اولویت‌بندی مطالعه زندگی شخصیت‌های دوست‌داشتنی برای گروه آزمایش در پیش‌آزمون را به ترتیب داستانی، فضا و پیامبران نشان داده می‌شود و برای گروه گواه به ترتیب بازی، داستانی و شاعران می‌باشد. پس از اجرای

طرح گروه‌های دوستی نتایج اولویت‌بندی مطالعه زندگی شخصیت‌های دوست‌داشتنی برای گروه آزمایش در پس‌آزمون را به ترتیب مطالعه زندگی پیامبران و امامان، یوسف پیامبر، مختارنامه و انقلابی می‌باشد و برای گروه گواه هیجانی و تاریخی، زندگی امامان و شاعران مهم‌ترین اولویت‌ها می‌باشند.

جدول ۸. اولویت‌بندی شخصیت‌های مهم در زندگی برای گروه آزمایش و گروه گواه

پس‌آزمون		پیش‌آزمون		عضویت گروهی
تعداد افراد	هدف	تعداد افراد	هدف	
۱۴	پدر و مادر	۱۰	پدر و مادر	گروه آزمایش
۱۱	معلم	۸	دوست صمیمی	
۹	دوست صمیمی	۵	معلم	گروه کنترل
۱۳	مادر	۱۲	پدر و مادر	
۷	بچه‌های همسایه	۱۲	دوست صمیمی	
۷	خواهر	۴	برادر	

همان‌طور که در جدول شماره ۸ مشاهده می‌شود نتایج اولویت‌بندی شخصیت‌های مهم در زندگی برای گروه آزمایش در پیش‌آزمون را به ترتیب پدر و مادر، دوست صمیمی و معلم نشان داده می‌شود و برای گروه گواه نیز به ترتیب پدر و مادر، دوست صمیمی و برادر می‌باشد. پس از اجرای طرح گروه‌های دوستی نتایج اولویت‌بندی شخصیت‌های مهم در زندگی تفاوت وجود داشت و برای گروه آزمایش در پس‌آزمون را به ترتیب پدر و مادر، معلم و دوست صمیمی می‌باشد و برای گروه گواه نیز مادر، بچه‌های همسایه و خواهر مهم‌ترین اولویت‌ها می‌باشند.

جدول ۹. اولویت‌بندی کلاس‌ها یا فعالیت‌های غیردرسی برای دانش‌آموزان از دیدگاه گروه آزمایش و گروه گواه

پس‌آزمون		پیش‌آزمون		عضویت گروهی
تعداد افراد	هدف	تعداد افراد	هدف	
۱۱	مسابقات قرآنی، محفل	۱۳	کلاس ورزشی	گروه آزمایش
۸	راهیان نور	۴	کلاس زبان	
۷	کلاس‌های ورزشی	۳	کلاس‌های قرآنی	گروه کنترل
۱۳	کلاس ورزش	۵	کلاس فوتسال	
۲	بسج	۲	زبان	
۲	کلاس‌های قرآنی	۲	شنا	

همان‌طور که در جدول شماره ۹ مشاهده می‌شود نتایج اولویت‌بندی کلاس‌ها یا فعالیت‌های غیردرسی برای دانش‌آموزان برای گروه آزمایش در پیش‌آزمون را به ترتیب کلاس‌های ورزشی، کلاس زبان و کلاس‌های قرآنی نشان داده می‌شود و برای گروه گواه به ترتیب مسابقات قرآنی، محفل، راهیان نور و کلاس‌های ورزشی می‌باشد. پس از اجرای طرح گروه‌های دوستی نتایج اولویت‌بندی کلاس‌ها یا فعالیت‌های غیردرسی برای دانش‌آموزان برای گروه آزمایش در پس‌آزمون را به ترتیب کلاس فوتسال، زبان و شنا می‌باشد و برای گروه گواه کلاس‌های ورزشی، بسج و قرآنی مهم‌ترین کلاس‌ها و فعالیت‌های غیردرسی می‌باشند.

جدول ۱۰. فعالیت‌ها

گروه گواه				گروه آزمایش				هر یک از این فعالیت‌ها را هر چند وقت یک بار انجام می‌دهید؟
اولویت	تفاوت	پیش‌آزمون	پس‌آزمون	اولویت	تفاوت	پیش‌آزمون	پس‌آزمون	
۲	۲	۷۹	۸۱	۹	۱۳	۷۲	۸۵	معاشرت با دوستان
۴	-۲	۷۱	۶۹	۱۲	۴	۷۹	۸۳	تماشای فیلم‌های تلویزیونی
۵	-۳	۶۱	۵۸	۴	۲۰	۵۴	۷۴	رفتن به پارک و مراکز تفریحی
۳	-۱	۶۳	۶۱	۱	۳۱	۴۴	۷۵	شرکت در مجالس مذهبی هفتگی (هینت)
۷	-۸	۶۶	۵۸	۱۱	۱۰	۷۱	۸۱	ورزش کردن
۴	-۲	۵۹	۵۷	۲	۲۴	۴۱	۶۵	استفاده از اینترنت
۱	۵	۵۰	۵۵	۶	۱۸	۴۱	۵۹	انجام بازی‌های کامپیوتری
۳	-۱	۷۴	۷۳	۵	۱۹	۶۲	۸۱	شرکت در مراسم عزاداری در ایام محرم و صفر
۲	۲	۶۳	۶۵	۷	۱۶	۵۷	۷۳	گوش دادن به موسیقی مجاز
۷	-۸	۸۰	۷۲	۴	۲۰	۶۴	۸۴	رفتن به مسجد
۴	-۲	۵۹	۵۷	۱۰	۱۱	۶۱	۷۲	انجام یا یادگیری کارهای هنری
۲	۲	۵۰	۵۲	۸	۱۴	۵۲	۶۶	مطالعه کتابچه روزنامه و مجلات
۶	-۴	۵۶	۵۲	۳	۲۱	۲۹	۵۰	کلاس‌های آموزشی بیرون از مدرسه

همان‌طور که در جدول بالا ملاحظه می‌شود سه اولویت اول گروه آزمایش به ترتیب شرکت در مراسم مذهبی؛ استفاده از اینترنت و کلاس‌های آموزشی بیرون از مدرسه می‌باشد. همچنین سه اولویت اول گروه کنترل به ترتیب شرکت در مراسم عزاداری در ایام محرم و صفر؛ گوش دادن به موسیقی مجاز و معاشرت با دوستان و مطالعه کتاب، روزنامه و مجلات می‌باشد.

جدول ۱۱. دانستن هر یک از موارد ذیل چقدر برای شما اهمیت دارد

گروه گواه				گروه آزمایش				دانستن هر یک از موارد ذیل چقدر برای شما اهمیت دارد؟
اولویت	تفاوت	پیش‌آزمون	پس‌آزمون	اولویت	تفاوت	پیش‌آزمون	پس‌آزمون	
۷	-۲	۴۳	۴۱	۱۲	۵	۵۱	۵۶	رابطه عقل و دین (عقلی بودن و دینی بودن)
۴	۱	۳۹	۴۰	۳	۱۳	۴۰	۵۳	رابطه دین و سیاست (سیاسی بودن و دینی بودن)
۳	۲	۳۸	۴۰	۱	۱۷	۳۶	۵۳	لزوم و دلایل الگوگیری از ائمه اطهار (ع)
۱۰	-۶	۴۳	۳۷	۱۱	۶	۴۵	۵۱	رابطه دین و زندگی در دنیا
۳	۲	۴۰	۴۲	۲	۱۶	۳۹	۵۵	پی بردن به توانایی دین در اداره امور اقتصادی و اجتماعی جامعه
۲	۴	۳۶	۴۰	۴	۱۳	۴۰	۵۳	دلایل عقباتدگی مسلمانان از دیگران
۵	۰	۴۱	۴۱	۵	۱۲	۳۴	۵۶	ضرورت تمییز از رهبران دینی (ولی‌فقیه)
۱۰	-۶	۴۰	۳۴	۹	۸	۳۴	۵۲	ضرورت دینی بودن "عرفان" یا همان ضرورت انجام وظایف دینی برای قرب به پروردگار
۷	-۲	۴۲	۴۰	۱۰	۸	۴۹	۵۷	رابطه دین و اخلاق
۷	-۲	۴۰	۳۸	۵	۱۲	۴۱	۵۳	رابطه دین و حکومت اسلامی
۹	-۴	۴۴	۴۰	۶	۱۱	۳۲	۵۳	رابطه دین و آخرت
۱	۵	۳۹	۴۴	۸	۱۰	۴۶	۵۶	دلیل تقلید شرعی از مراجع تقلید
۴	۱	۳۹	۴۰	۷	۱۰	۳۷	۵۷	روش مطالعه صحیح و اینکه چگونه درس‌هایم را بهتر بفهمم
۶	-۱	۳۹	۳۸	۱۲	۵	۴۸	۵۳	چگونگی ارتباط مؤثر و مفید با والدین و دوستان
۶	-۱	۴۰	۳۹	۴	۱۳	۳۲	۵۵	افزایش اطلاعاتم درباره ویژگی‌های شهدای اسلام و ایران
۸	-۲	۴۱	۳۸	۹	۷	۴۶	۵۳	افزایش اطلاعاتم درباره زندگی افراد موفق (مثل چهره‌های علمی و ...)

همان‌طور که در جدول بالا ملاحظه می‌شود سه اولویت اول نگرانی‌های گروه آزمایش به ترتیب دلیل لزوم و دلایل الگوگیری از ائمه اطهار (ع)، پی بردن به توانایی دین در اداره امور اقتصادی و اجتماعی جامعه و رابطه دین و سیاست (سیاسی بودن و دینی بودن) می‌باشد. همچنین سه اولویت اول گروه کنترل دلیل تقلید شرعی از مراجع تقلید؛ دلیل عقباتدگی مسلمانان از دیگران؛ و پی بردن به توانایی دین در اداره اموراتدقی و اجتماعی جامعه می‌باشد.

بحث و نتیجه‌گیری

پس از اجرای آموزش، دانش آموزان گروه آزمایش به‌طور معنی‌داری نسبت به گروه گواه در ترجیح کار گروهی برتری داشت. تحقیقات مرتبط با تیم (انجام دادن کارها به‌صورت تیمی)، مکرراً نشان داده است که گردهم آوردن افراد برای انجام وظایف به هم وابسته، به‌طور خودکار منجر به عملکرد تیمی اثربخش نمی‌شود (سالس و بیورک، ۲۰۰۴)، در نتیجه آموزش کارکنان درباره اینکه چگونه به‌طور مؤثر در تیم‌ها عمل کنند و به‌عبارت‌دیگر از رفتارهای تیمی مؤثر برخوردار باشند، از ملاحظات اساسی در توسعه و ترویج کار تیمی است. سالس و کتون بوروز (۲۰۰۱)، هزینه‌های آموزش سالانه کار تیمی در سطح جهان را بالغ بر ۲۰۰ میلیارد دلار برآورد نموده‌اند که با توجه به سهم یک‌درصدی کشور ما از جمعیت و تولید ناخالص جهانی، سهم و نیاز کشور ما در سرمایه‌گذاری سالانه کار تیمی به نسبت میانگین جهانی، بالغ بر ۲ میلیارد دلار می‌باشد. در حقیقت کار تیمی بسته‌ای منسجم و یکپارچه مشتمل بر اجزاء و عناصر ساختاری، رفتاری و فرهنگی است؛ ترویج کار تیمی در سطح ملی و یا سازمانی مستلزم طراحی نظام کار تیمی و تعبیه اعمال و سیستم‌های نگه‌دارنده و پشتیبانی‌کننده آن می‌باشد.

یادگیری تکنیک‌های همکاری و برقراری ارتباط با دیگران یکی از ضروریات مهم در زندگی هر فردی محسوب می‌شود. زمانی که فرد در سنین پایین همچون دوران اولیه زندگی آموزش ببیند، این آموزه‌ها در وی درونی شده و سبب خواهد شد در آینده در زندگی موفق‌تر عمل کند. در نین این یافته می‌توان گفت کار گروهی باعث کسب مهارت بیشتر، اجتماعی شدن، فراگیری بهتر و بیشتر، ایجاد حس رقابت در افراد می‌شود (رسولی، صادقی، ۱۴۰۳).

همچنین نتایج یافته‌ها نشان می‌دهد که در مجموع گروه آزمایش الگوگیری صحیح‌تری نسبت به گروه کنترل دارد از این‌رو نتایج این پژوهش با پژوهش‌های باغلی، سعیدی رضوانی، ایروانی و صادق زاده قمصری (۱۳۸۷)، سعیدی رضوانی (۱۳۸۵)، سعیدی رضوانی و پرتوعین الدین (۱۳۷۹)، کرانی (۱۳۹۳) و حسنی سنگانی (۱۳۹۱) همسو می‌باشد. باغلی، سعیدی رضوانی، ایروانی و صادق زاده قمصری (۱۳۸۷) با عنایت به این نکته که تربیت دینی غیررسمی در ایران به‌عنوان یک رویکرد تربیتی به دلیل شرایط اجتماعی-سیاسی این کشور از دیرباز مورد توجه بوده است، مطالعه‌ای با عنوان "بررسی سیر تحول تربیت دینی غیررسمی در ایران معاصر: تاریخچه و دسته‌بندی متفکران این عرصه" انجام دادند. نتایج پژوهش آنان نشان داد افراد تحت آموزش گروه‌های غیررسمی نسبت به افرادی که تحت آموزش این گروه‌ها نبودند در خرده مقیاس

هویت دینی به‌طور معناداری بالاتر بودند اما این دو گروه در خرده مقیاس‌های هویت ملی، سبک گذران اوقات فراغت و ارزش‌های اجتماعی-اخلاقی از تفاوت معناداری برخوردار نبودند. همچنین بررسی نگرش افراد تحت تأثیر گروه‌های غیررسمی حاکی از این بود که در وهله اول وقتی پاسخ آن‌ها به مقولات با نقطه ۵۰ درصدی موردبررسی قرار می‌گیرد، وضعیت مطلوب و در نقاط ۷۰ و ۹۰ درصدی نامطلوب می‌شود. پژوهشی دیگر توسط سعیدی رضوانی (۱۳۸۵) با هدف بررسی ضرورت تمرکززدایی در قلمروی تربیت دینی-اخلاقی انجام شد. به اعتقاد وی، توجه به سطوح تفکر، روحیات، طرز تلقی‌ها، باورها و ارزش‌ها به‌منظور سنجش نیازهای آموزشی و روان‌شناختی مخاطبان از اصول اولیه و بدیهی برنامه‌ریزی درسی به شمار می‌رود. در آموزش‌های مربوط به ساحت تربیت دینی-اخلاقی، این التفات با دقت و تأکید بیشتری مطرح شده است. چراکه تربیت دینی - اخلاقی با درونی‌ترین لایه‌های وجودی مخاطبان سروکار دارد و کمترین جنبه‌ای از روحیات، طرز تلقی، باورها و ارزش‌های مخاطبان است که مطمح نظر این قبیل آموزش‌ها نباشد. با عنایت به‌ضرورت لحاظ روحیات، طرز تلقی‌ها و... برای شناخت نیازهای آموزشی و روان‌شناختی، ناگزیر بایستی به تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان توجه داشت. تاکنون راه‌کارهایی برای توجه به تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان، توسط متخصصان پیشنهاد شده است ولی بدون تردید لحاظ تفاوت‌های فردی در نظام‌های آموزشی غیرمتمرکز بسیار سهل‌الوصول‌تر است. پژوهش سعیدی رضوانی و پرتوعین الدین (۱۳۷۹) با عنوان "بررسی عوامل مؤثر بر جذب دانش‌آموزان دبیرستانی شهره تهران به زندگی و شخصیت امام علی (ع)" انجام گرفته است. نتایج نشان داد که مهم‌ترین منبع که بیشترین تأثیر را در شناخت افراد نمونه از زندگی و شخصیت امام علی (ع) داشته منابع غیررسمی بوده است.

در شهر سیرجان و در شب‌های ماه مبارک رمضان طرحی با عنوان "طرح رحمت" اجرا شد که در این طرح از روش‌های غیرمستقیم در قالب گروه‌های دوستی برای انتقال آموزه‌های معارف دینی به قشر عظیم کودک و نوجوان استفاده می‌شود. با توجه به اینکه آموزش مستقیم، موضوع، زمان و مخاطب و تأثیرگذاری نامحدود بوده از روش‌های غیرمستقیم مانند اجرای مسابقه، بازی، نمایش، فیلم، قصه، شعر و کاریکاتور استفاده شده است. در سال گذشته این طرح نیز اجرا شده بود که بیش از ۲۰ هزار مخاطب را به خود جلب کرده و تأثیرات مثبت و فراوانی در افکار و اندیشه‌های نوجوانان و جوانان داشته است (کرانی، ۱۳۹۳). در طرحی دیگر (حسینی سنگانی، ۱۳۹۱) با عنوان "مشارکت اولیا در تقویت فرهنگ نماز و فرایض دینی" با هدف بررسی تأثیر شیوه‌های عملی موفق و کارآمد تربیتی بر تقویت فرهنگ نماز و فرایض دینی دانش‌آموزان در شهر سنگان اجرا شد که یافته‌ها و نتایج حاصل از اجرای شیوه‌های عملی تقویت تربیت دینی و اخلاقی در دانش‌آموزان مقطع ابتدایی نشان می‌دهد که روش‌های غیرمستقیم از جمله روش الگویی و روش استفاده از مثال و قصه‌گویی و نمایش و یادآوری نعمت‌های الهی می‌توانند تأثیرات مثبتی در رشد تربیت دینی و اخلاقی و تقویت فرهنگ نماز و فرایض دینی دانش‌آموزان دارد. همچنین مشاهده شده که اگر استفاده از روش تلقی ندرت علم و تربیت به‌صورت منفی و تحمیل نباشد بلکه به شیوه مثبت، آگاهانه و آزادانه انجام پذیرد بسیار مطلوب و مؤثر خواهد بود و اکثر دانش‌آموزان در انجام فرایض دینی خصوصاً انجام فریضه‌ی نماز فعال و پویا خواهند بود. دراین‌بین تأثیر مشارکت اولیاء مدرسه در تقویت فرایض دینی و ترویج فرهنگ نماز کاملاً چشمگیر و مشهود است.

پیشنهادهای

- ۱- به والدین، معلمان و مسئولین توصیه می‌شود شرایط لازم را برای انسجام هرچه بیشتر کارگروهی و شرایط الگوگیری‌های صحیح فراهم کنند.
- ۲- جذب و پرورش معلمین متخصص تحت عنوان آموزگار (دبیر) آموزش کارهای گروهی و الگوگیری صحیح در مدارس.
- ۳- انجام پژوهشی با همین شیوه در سایر مدارس شهرهای دیگر و مقایسه نتایج آن با پژوهش حاضر می‌تواند موردبررسی قرار گیرد.
- ۴- نگاهی به نتایج و برگشت به مبانی نظری، دستمایه‌های خوبی برای آموزش‌وپرورش شهرستان اسفراین از جهت تأثیر کارگروهی و الگوگیری صحیح فراهم می‌کند. لذا برنامه‌ریزی و اجرای آموزش، با هدف افزایش متغیرهای مذکور ضروری است. علاوه بر آموزش، اجرای اقدام پژوهی‌ها و مطالعات موردی مربوط در دستیابی بهتر به اهداف موردنظر مفید است.

محدودیت‌ها

- ۱- در این پژوهش برای سنجش متغیرها، از پرسشنامه استفاده شد که این می‌تواند از نقاط ضعف پژوهش حاضر باشد.
- ۲- این تحقیق در شهر اسفراین و در بین دانش‌آموزان اول متوسطه این شهرستان از آموزش‌وپرورش انجام گرفته است، بنابراین امکان تعمیم‌یافته‌های آن به کل کشور وجود ندارد.
- ۳- محدود بودن به یک مقطع تحصیلی و عدم امکان تعمیم نتایج آن به مقطع‌های تحصیلی دیگر.

۴- در پژوهش‌های آزمایشی گاهی اوقات ممکن است اثر هائورن پیش بیاید. در اثر هائورن آزمودنی‌ها عملکرد خود را بهتر از چیزی که واقعاً هستند، نشان می‌دهند. هر چند پژوهشگر از آزمودنی‌ها خواسته است که صادقانه پاسخ دهند و عملکرد واقعی خود را نشان دهند؛ اما اجرای مداخله توسط پژوهشگر ممکن است موجب چنین اثری باشد.

۵- محدودیت دیگر آن است که عواملی همچون نگرش والدین، نگرش‌های مذهبی و عوامل فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی کنترل نشده‌اند و پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های دیگر این عوامل کنترل شوند.

منابع

- اشرفی، ع. و آخوندی، ف. (۱۳۹۰). آسیب‌شناسی آموزش دینی در دانشگاه‌ها از دیدگاه دانشجویان. رهیافت انقلاب اسلامی، ۷، ۱۰-۱.
- امینی، م. (۱۴۰۰). برنامه درسی دین و زندگی دوره متوسطه دوم؛ چالش‌های موجود (واریس تجارب زیسته دبیران). فصلنامه پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، ۲۹، (۵۳).
- ایمانی، م. و مظفری، م. (۱۳۸۳). تحلیل محتوای کتاب هدیه‌های آسمانی و کتاب کار پایه دوم دبستان چاپ سال ۱۳۸۱ در مقایسه با تعلیمات دینی چاپ سال ۱۳۸۰. فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، ۳۷، (۳)، ۱۴-۳۷.
- باغلی، ح.، ایروانی، ش.، سعیدی رضوانی، م. و صادق‌زاده قمصری، ع. (۱۳۸۷). اردیبهشت. نتایج عملکرد تربیتی گروه‌های غیررسمی فعال در تربیت دینی. چکیده مقالات اولین همایش آموزش و یادگیری غیررسمی، دانشگاه فردوسی مشهد.
- باغلی، ح.، سعیدی رضوانی، م.، ایروانی، ش. و صادق‌زاده قمصری، ع. (۱۳۸۷). اردیبهشت. بررسی سیر تحول تربیت دینی غیررسمی در ایران معاصر: تاریخچه و دست‌بندی متفکران این عرصه. چکیده مقالات اولین همایش آموزش و یادگیری غیررسمی، دانشگاه فردوسی مشهد.
- بدیعیان، ر. و نوروزی، ر. ع. (۱۳۸۸). تربیت دینی در سیره امام حسین (ع) در واقعه عاشورا. مجله ندان‌پزشکی جامعه اسلامی دندانپزشکان، ۲۱، (۳)، ۲۳۰-۲۳۵.
- حسینی، ا. س. (۱۳۸۶). بررسی تأثیر برنامه آموزش خلاقیت معلمان بر خلاقیت، پیشرفت تحصیلی و خودپنداره دانش‌آموزان. فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، ۲۶، (۲۳)، ۱۴۷-۱۶۸.
- حسینی‌زاده، س. ع. (۱۳۸۶). ارزشیابی آموزشی در سیره پیامبر (ص) و اهل‌بیت (ع). دوفصلنامه تربیت اسلامی، ۵، ۳۷-۵۴.
- داوودی، م. (۱۳۸۳). سیره تربیتی پیامبر و اهل‌بیت (ع) (جلد دوم: تربیت دینی). پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- رایرت، ک. و کینیکی، ا. (۱۳۸۴). مدیریت رفتار سازمانی (ترجمه ع. ا. فرهنگی). نشر پویا.
- رسولی، ع. و صادقی، ع. (۱۴۰۳). اثربخشی آموزش غیررسمی گروه‌های دوستی در تربیت دینی دانش‌آموزان متوسطه. فصلنامه ایده‌های نو در تعلیم و تربیت، ۱۰، (۱)، ۶۹-۹۰.
- رهبری‌نژاد، ی. (۱۳۷۳). بررسی شیوه‌های تدریس کتب فرهنگ اسلامی و تعلیمات دینی مقطع ابتدایی و مقایسه آن با روش تدریس فعال در مدارس شهر تهران [پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت معلم تهران].
- رهنما، ا.، طباطبایی، ف. و علیین، ح. (۱۳۸۵). آسیب‌شناسی تربیت دینی دانش‌آموزان از دیدگاه مدیران مدارس راهنمایی شهر تهران. دانش‌ور رفتار، ۱۳، (۲۱)، ۴۳-۵۴.
- ری‌شهری، م. (۱۳۷۵). میزان الحکمه (جلد ۳). دارالحدیث.
- سبحانی‌نیا، ح. (۱۳۸۶). بررسی روش‌های تدریس دبیران دین و زندگی (۱). مطالعات اجتماعی و علوم زیستی و بهداشت پایه اول دوره متوسطه استان اصفهان در سال تحصیلی ۸۴-۸۳. پژوهش‌های تربیت دینی، ۱-۵۰.
- سرمد، ز.، بازگان، ع. و حجازی، ا. (۱۳۸۷). روش‌های تحقیق در علوم رفتاری. انتشارات آگاه.
- سعیدی رضوانی، م. (۱۳۸۵). ضرورت تمرکززدایی در قلمروی تربیت دینی-اخلاقی. چکیده مقالات همایش آموزش و پرورش کشورهای اسلامی با تأکید بر نقش توسعه‌ی، دانشگاه اصفهان.
- سعیدی رضوانی، م. (۱۳۹۰). تبیین چالش‌های برنامه درسی پنهان دینی دبیرستان و تعمیق تربیت دینی. چکیده مقالات همایش ملی سلامت معنوی و تعمیق تربیت اسلامی، پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش.
- سعیدی رضوانی، م. و باغلی، ح. (۱۳۸۶). فراتحلیل پژوهش‌های موجود در خصوص وضعیت تربیت دینی و اخلاقی نوجوانان و جوانان ایران، مشکلات و تنگناهای نظام رسمی آموزش و پرورش در این زمینه و راهکارهای پیشنهادی. دفتر سند ملی آموزش و پرورش.
- سعیدی رضوانی، م. و باغلی، ح. (۱۳۹۱). مدل گروه‌های دوستی.
- سعیدی رضوانی، م. و بیقی، ت. (۱۳۸۰). تأملی در باب تناسب نظام آموزش و پرورش رسمی با تربیت دینی. در آسیب‌شناسی تربیت دینی (صص. ۱۰۵-۱۳۲).
- سعیدی رضوانی، م. و پرتو عین‌الدین، م. (۱۳۹۰). بررسی عوامل مؤثر بر جذب دانش‌آموزان دبیرستانی شهر تهران به زندگی و شخصیت امام علی (ع). همایش تربیت در سیره و کلام امام علی (ع) مرکز مطالعات تربیت اسلامی.
- سند تحول بنیادین آموزش و پرورش. (۱۳۹۰).
- سند تحول راهبردی نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۹۰).
- شریفی، ع. ا. و داوری، ر. (۱۳۸۷). مقایسه تأثیر سه روش خلاقیت در افزایش خلاقیت دانش‌آموزان پایه دوم راهنمایی. مجله روان‌پزشکی و روان‌شناسی بالینی ایران، ۱۵، (۱)، ۵۷-۶۲.
- صادق‌زاده قمصری، ع. (۱۳۸۰). تربیت اسلامی ویژه و آسیب‌شناسی دینی: راهنمای برنامه درسی تعلیمات دینی دوره دبیرستان و پیش‌دانشگاهی. مرکز مطالعات تربیت اسلامی؛ نشر تربیت اسلامی.
- عسگری، م. (۱۳۸۴). تأثیر آموزش خلاقیت بر میزان خلاقیت دانش‌آموزان دختر پایه چهارم ابتدایی شهر همدان. پژوهشکده تعلیم و تربیت استان همدان.
- عصاره، ع. (۱۳۸۲). کارکردهای فعلی آموزش و پرورش کشورمان در تربیت دینی. در مجموعه مقالات همایش آسیب‌شناسی تربیت دینی در آموزش و پرورش (جلد ۲). محراب قلم.
- مشایخی‌راد، ش. (۱۳۸۵). تعلیم و تربیت دینی (مجموعه مقالات). پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- ملکی، ح. (۱۳۸۹). مبانی برنامه‌ریزی درسی آموزش متوسطه (چاپ نهم). انتشارات سمت.
- میرعارفیان، ف. س. (۱۳۸۶). نقد و ارزیابی محتوای کتاب درسی دین و زندگی سال سوم دبیرستان با تأکید بر برنامه درسی. اندیشه‌های نوین تربیتی، ۳، (۲-۱)، ۸۷-۱۱۹.
- نادر. (۱۳۸۳). فعالیت‌های فوق‌برنامه، مبانی نظری و شیوه‌های ارزشیابی. منادی.
- نیرومند، ز.، محبی، ع. و وکیلی، ن. (۱۴۰۱). ارائه الگوی تربیت دینی برای دانش‌آموزان مقطع متوسطه دوم با رویکرد نشاط‌آوری، بر اساس آیات و روایات. اسلام و مطالعات اجتماعی، ۱۰، (۲)، ۲۸.
- همت‌بناری، ع. (۱۳۸۰). نگاهی به عوامل آسیب‌شناسی تربیت دینی نوجوانان و جوانان (با تأکید بر عوامل آسیب‌زا در نظام آموزش و پرورش). پژوهش‌های تربیت اسلامی، ۱۰، (۴)، ۱۰.
- Antenson, A. D., Hoberd, A., Gramstad, A., Brubakk, A. M., & Skranes, B. (2005). Guidelines for successfully parenting ADHD children. *Journal of Neurology Learn and Behavior Center*, 12(3), 500-530.
- Bradbury, K. E., & Clark, I. (2009). Cognitive behavioral therapy for anger management: Effectiveness in adult mental health services. *Behavioral and Cognitive Psychotherapy*, 35, 201-208.
- Clemente, F. (2008). Creative relaxation, motor creativity, self concept in a sample of children from early childhood education. *Research in Educational Psychology*.
- Craft, A., Jeffrey, B., & Leibling, M. (2001). Creativity in education. *Continuum*.

- DeWall, C. N., Baumeister, R. F., Stillman, T. F., & Gailliot, M. T. (2007). Violence restrained: Effects of self-regulation and its depletion on aggression. *Journal of Experimental Social Psychology*, 43, 62–76.
- Hill, P. C., & Pargament, K. I. (2003). Conceptualizing religion and spirituality: Point of commonality, point of departure. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 30, 51–77.
- Hsing, H. (2006). A synthetic analysis of the effectiveness of single components and packages in creativity training programs. *Creativity Research Journal*, 18(4), 435–446.
- Karwowski, M. E., & Soszynski, M. A. (2008). How to develop creative imagination? Assumptions, aims and effectiveness of Role Play Training in Creativity (RPTC). *Journal of Thinking Skills and Creativity*, 17, 163–171.
- Milton, H. (2010). Effects of a computerized working memory training program on attention, working memory, and academics in adolescents with severe ADHD/LD. *Journal of Psychology*, 1(14), 120–122.
- Thoresen, C. E., & Plante, T. G. (2005). Spirituality, religion, and health: What do we know, what should we know? *Clinicians Research Digest*, 23(Suppl.), 32.
- Ugur, S., & Ozge, O. (2009). The effectiveness of the Creative Reversal Act (CREACT) on students' creative thinking. *Journal of Thinking Skills and Creativity*, 33–39.